

УДК 336.713:343.72

DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2024-1-2>

Висоцька Інна Борисівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4252-987X>

Нагірна Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2369-7117>

ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто питання розповсюдження фінансового шахрайства банківського сектору під час воєнного стану. Розвиток інформаційних технологій та значних інвестицій банків у них створили передумови для зростання обсягів фінансового шахрайства в банківській сфері. Ця форма незаконної діяльності призводить до втрат в галузі фінансів, підриву довіри та пошкодження репутації серед клієнтів. У певних ситуаціях це може спричинити банкрутство фінансової установи. Характерною рисою банківського шахрайства є можливість направлення дій зловмисників як на саму фінансову установу, так і на її клієнтів чи партнерів. У зв'язку з цим банк може стати жертвою шахрайських дій або використовуватися лише як інструмент у руках зловмисників. Дуже часто зловмисниками виступають працівники самого банку. Вчинення фінансового шахрайства в банківській сфері може включати широкий круг осіб. Додатково, ці особи можуть виступати як осмислені учасники афери, так і ті, хто не розумів свою роль в шахрайських діях, іншими словами, тими, кого шахраї використовували. Під час фінансових шахрайств шахраї стараються уникати прямого зв'язку із вилученими грошима. Спочатку грошові кошти направляються через посередників. Тільки після легалізації ці гроші, отримані шляхом шахрайства, потрапляють безпосередньо до шахрая. У дослідженні автори розглянули різні підходи до визначення сутності «шахрайства» та фінансового шахрайства і встановили найбільш поширені його види до та після повномасштабного вторгнення росії. Встановлено, що основними методами шахрайства в Україні залишаються фішинг та соціальна інженерія. Здійснений аналіз включав оцінку суми збитків від шахрайства у банківському секторі протягом 2018–2022 рр. Визначено роль Національного банку України у забезпеченні кібербезпеки банківської системи України та розробці рекомендацій, що спрямовані на зниження ймовірності шахрайських операцій. Встановлено, що більшість випадків шахрайства в банківській сфері відзначається використанням методів соціальної інженерії, оскільки зловмисники отримують доступ до інформації про банківську картку та особистих даних клієнта.

Ключові слова: банківська система, фінансове шахрайство, цифрові технології, соціальна інженерія, фішинг, зловмисники, кібербезпека, кіберзлочини, платіжні картки.

Vysotska Inna, Nahirna Oksana

Lviv State University of Internal Affairs

FINANCIAL FRAUD IN THE BANKING SECTOR DURING TIMES OF WAR

Abstract. The article examines the issue of the spread of financial fraud in the banking sector during a state of war. The development of information technologies and significant investments by banks have created conditions for the increase in the volumes of financial fraud in the banking sphere. This form of illegal activity leads to financial losses, undermines trust, and damages the reputation among clients. In certain situations, it can even lead to the

bankruptcy of a financial institution. A characteristic feature of banking fraud is the ability of perpetrators to target actions both at the financial institution itself and at its clients or partners. Therefore, a bank may become a victim of fraudulent actions or be used merely as a tool in the hands of criminals. Frequently, the culprits are employees of the bank itself. Perpetrating financial fraud in the banking sector can involve a wide range of individuals. Additionally, these individuals can act as deliberate participants in the fraud or as those who do not comprehend their role in fraudulent activities, in other words, individuals manipulated by fraudsters. During financial frauds, perpetrators try to avoid direct connection with the embezzled funds. Initially, the funds are directed through intermediaries. Only after legalization do these funds, acquired through fraud, end up directly in the hands of the fraudster. In the study, the authors examined various approaches to defining the essence of "fraud" and "financial fraud" and identified the most prevalent types before and after the full-scale invasion by Russia. It was determined that phishing and social engineering remain the primary methods of fraud in Ukraine. The analysis included an assessment of the amount of losses from fraud in the banking sector during 2018–2022. The role of the National Bank of Ukraine in ensuring the cybersecurity of the Ukrainian banking system and developing recommendations aimed at reducing the likelihood of fraudulent operations was identified. The majority of fraud cases in the banking sector were found to involve the use of social engineering methods, as perpetrators gain access to information about the bank card and personal data of the client.

Key words: banking system, financial fraud, digital technologies, social engineering, phishing, perpetrators, cybersecurity, cybercrimes, payment cards.

Вступ. Банківська система країни, не зважаючи на війну, є ключовим елементом економічної системи, який сполучає всі сектори економіки, різні соціальні групи, а також приватний і державний сектори. Ураховуючи поточний етап цифрової трансформації у всіх сферах фінансового життя світу та економічні кризові явища, очевидним стає, що проблема фінансового шахрайства набуває все більшої актуальності як для фізичних, так і для юридичних осіб. Щорічно, із розвитком цифрових технологій, з'являються нові форми та методи шахрайства із фінансовими ресурсами.

Шахрайство в банківській галузі відрізняється різноманітністю проявів і пов'язане з виникненням загроз, ризиків і небезпек як для банківських установ, так і для їх клієнтів. Більшість банківських установ з різних країн світу повідомили про зростання випадків шахрайства та розширення типології шахрайських дій протягом останніх років. У період війни активність шахрайських дій значно збільшилась, оскільки шахраї використовують негативний емоційний стан людей, їх тривогу та вразливість. З урахуванням вищезазначеного, дослідження банківського шахрайства в сучасних умовах залишається актуальним.

Матеріали та методи. Дослідження фінансового шахрайства у банківській сфері провели Кравченко О.В. [3], Хамига Ю.Я. [7], Чернишов Г.М. [8], Чернявський С.С. [9],

Чорнуцький С.П. [10] та інші. Проте недостатньо приділено уваги вивченню особливостей та наслідків шахрайств в цій галузі. Тому вивчення основ та аналіз розповсюдження банківського шахрайства є особливо важливим.

Метою статті є розкриття сутності та оцінка розмірів поширення в банківському секторі фінансового шахрайства.

Результати. Банківська система виступає однією з ключових складових фінансово-кредитної системи України, що робить її привабливим об'єктом для шахраїв і злочинців. У сучасному світі змінюються методи шахрайства, а вплив інформаційних технологій на життя людей стає все більш помітним. Банківська галузь також не залишається осторонь цих змін. Збільшення кількості фінансових шахрайств у банківських установах вимагає проведення детального теоретичного дослідження даного явища. Проаналізуємо існуючі підходи вчених та законодавчої бази, що стосуються трактування понять «шахрайство» та «фінансове шахрайство» (таблиця 1).

Серед найрозповсюдженіших форм фінансового шахрайства можна виділити такі: неправомірне використання бюджетних коштів; ухилення від сплати податків; маніпулювання фінансовою звітністю; незаконне заволодіння майном; корупція; підкуп. Річні дослідження економічних злочинів, проведені міжнародною компанією «PricewaterhouseCoopers»,

Таблиця 1

Підходи до розуміння сутності понять «шахрайство» та «фінансове шахрайство»

Автор та джерело	Визначення поняття
Кримінальний кодекс України [4]	шахрайство – це спосіб заволодіння чужим майном або придбання права на таке майно шляхом обману чи зловживання довірою
Кравченко О.В. [3]	шахрайство відноситься до розряду тих злочинів, котрі нерідко здійснюються при активній «співучасті» потерпілого. Шахрайство в усіх випадках являється результатом трьох складових: конкретної криміногенної ситуації, поведінки злочинця і потерпілого.
Чорнуцький С.П. [10]	шахрайство це злочин, який полягає у порушенні визначеного чинним законодавством України порядку фінансування, кредитування й оподаткування господарської діяльності
Міжнародний стандарт аудиту (ISA) 240 [11]	шахрайство є навмисною дією одного або більше осіб серед керівництва, управлінського персоналу, співробітників або третіх сторін, що полягає у використанні обману для одержання неправомірної або незаконної вигоди
Чернишов Г.М. [8]	фінансове шахрайство – це кримінологічне явище, що являє собою злочинну діяльність та виражається в системі кримінально-карних та легальних дій, які вчиняються шляхом обману чи зловживання довірою в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів із метою здобуття матеріальної вигоди
Хамига Ю.А. [7]	фінансове шахрайство – це сукупність економічних відносин, що здійснюються юридичними чи фізичними особами (переважно без насильницьких дій) у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів (доходів) шляхом обману або зловживання довірою чи службовим становищем з метою отримання фінансової та/або іншої вигоди (особистої, корпоративної або ка користь третіх осіб)
Чернявський С.С. [9]	фінансове шахрайство – це комплекс взаємопов'язаних і спільних за криміналістичними ознаками технологій корисливих посягань на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян, учинених шляхом обману й зловживання службовим становищем

у 2020 році визначили найпоширеніші економічні злочини та шахрайства як «хабарництво та корупція, привласнення майна, шахрайство у сфері закупівель, кіберзлочинність, шахрайство клієнтів» (рис. 1) [1].

Дещо змінилась ситуація із початком війни з росією. Згідно спільного дослідження Опендатабот та Національного банку України від початку війни жертвами шахраїв стало приблизно 11% українців і найбільше їх ощу-

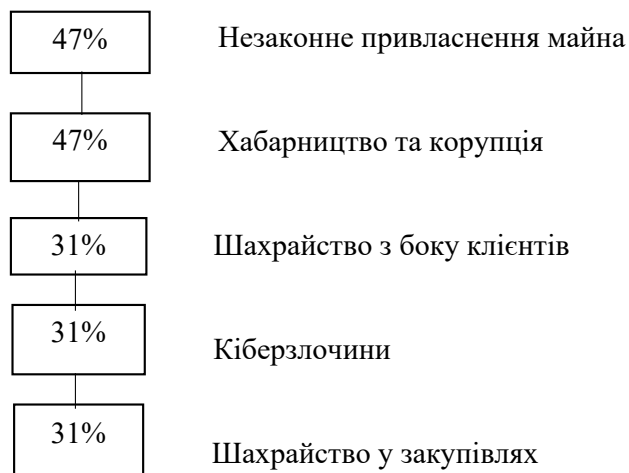

Рис. 1. Топ 5 видів шахрайства в Україні у 2020 році, %

Джерело: складено на основі джерела [1]

кали під час продажу чи покупки в інтернеті (52,7%), за допомогою шахрайських посилань (18,6%) та зламали соцмережі (12%) (рис. 2).

Серед країн, де відзначається велика поширеність шахрайських дій у банківській сфері, Україна займає одне з провідних місць і входить до числа країн, де банківські платіжні операції вважаються незахищеними.

Банківські платіжні системи, які виявляють слабкий рівень захисту, можуть втрачати клієнтів через можливість стати мішенню для шахраїв. Привертання широкого кола населення до використання безготівкових операцій і ризик отримання збитків серед них перетворює банківське шахрайство на не лише проблему банків, але й на соціальну проблему.

Основними формами шахрайства в Україні залишаються фішинг та соціальна інженерія, оскільки населення країни виявляє велику вразливість у зв'язку з загальною ситуацією. Ці дві категорії складають практично 80% від усіх випадків шахрайства, які реєструються в інтернет-просторі.

Фішинг представляє собою метод, спрямований на отримання від людини інформації про банківську картку через використання

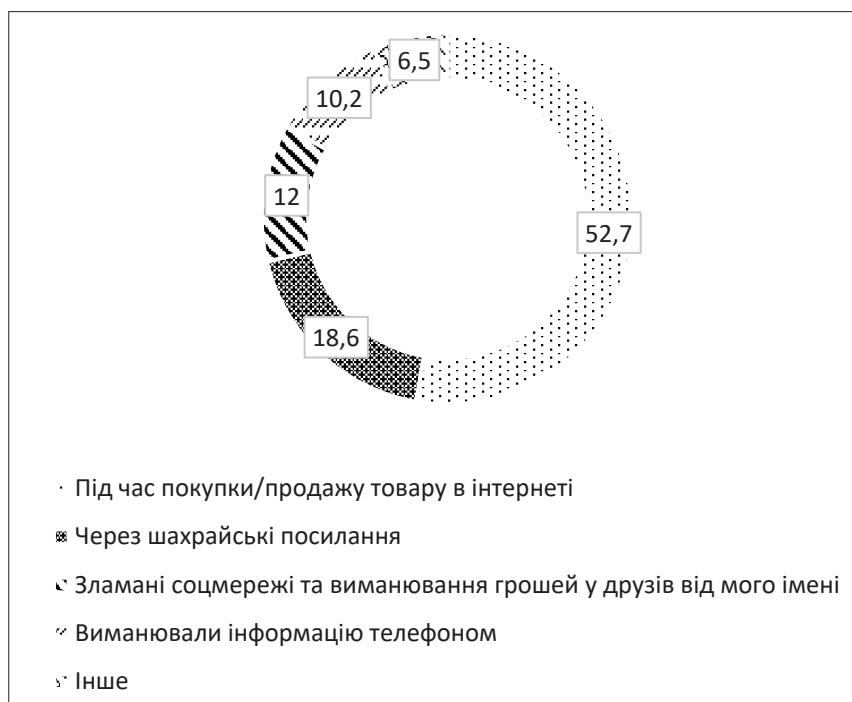

Рис. 2. Топ шахрайських схем в Україні з початку повномасштабного вторгнення росії, %

Джерело: складено на основі джерела [2]

інтернет-ресурсів. Для цього зловмисники створюють копії веб-сайтів банків, інтернет-магазинів або платіжних систем. Під час здійснення платежів на таких сайтах потерпілий вводить свої банківські дані, що дозволяє шахраям отримати доступ до його банківського рахунку.

Шахраї можуть створювати не тільки копії відомих веб-сайтів, але і цілком нові інтернет-ресурси. Часто вони використовують цей метод для створення інтернет-магазинів з електронікою та гаджетами, які пропонують привабливі ціни.

Клієнт виконує оплату на веб-сайті, подібно до звичайної інтернет-транзакції, надаючи інформацію про свою картку та підтверджуючи оплату. Після успішного списання коштів, протягом певного періоду часу, потерпіла особа часто не підозрює про шахрайство, вважаючи, що це була оплата за товар і що вона скоро отримає його.

На рис. 3 представлена інформація про суми збитків, які отримані в результаті шахрайства у банківській сфері впродовж 2018–2022 рр.

Зафіксовано збитки в розмірі 69 гривень на кожні 1 мільйон гривень витрат, які виникли в результаті шахрайських операцій з платіжними картками. Але протягом 2018–2022 рр. цей показник мав тенденцію до зменшення: з 92 гривень до 69 гривень. Що стосується суми однієї незаконної операції – вона теж мала тенденцію до зменшення: з 2500 грн. у 2018 році до 2200 грн. на кінець аналізованого періоду.

У 2022 році спостерігалось значне збільшення кібератак, що були спрямовані на банківську систему України, та зросло число випадків кібершахрайства. Умови непередбаченого агресивного впливу вимагали від Центру кіберзахисту і Команди реагування на кіберінциденти в банківській системі України (CSIRT-NBU) працювати в підвищеному режимі, проводити постійний моніторинг ризиків та кіберзагроз для інформаційних ресурсів.

Впродовж 2022 року проаналізовано та виявлено приблизно 11 280 зразків шкідливого програмного забезпечення, що пред-

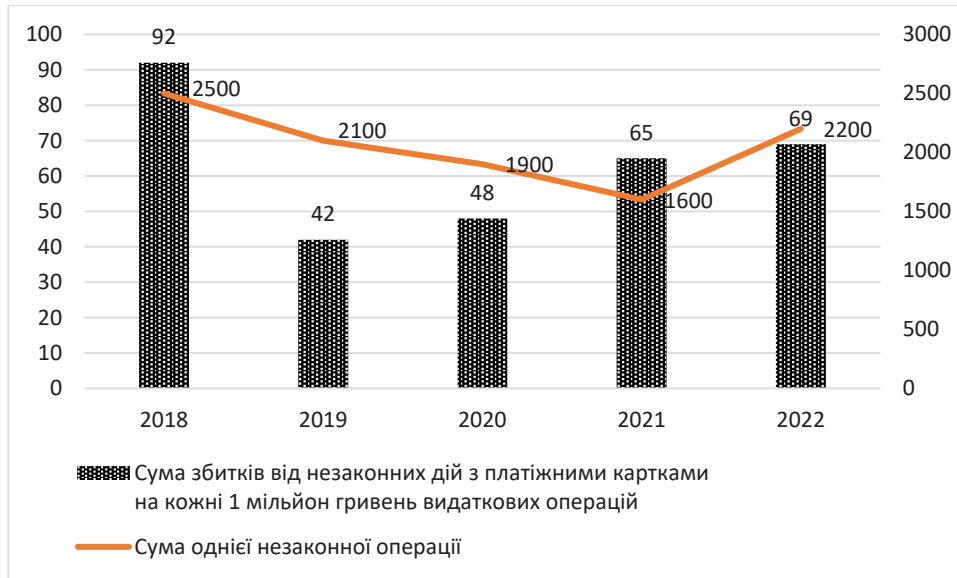

Рис. 3. Динаміка суми збитків фінансового шахрайства банківського сектору України впродовж 2018–2022 рр., грн

Джерело: складено на основі джерела [5]

ставляє значний зріст порівняно з 2021 роком, коли було виявлено лише 2 000 зразків. Команда своєчасно інформувала українські банки про виявлені інциденти кібербезпеки та намагання вчинення кібератак. За допомогою платформи обміну інформацією про актуальні кіберзагрози «Malware Information Sharing Platform & Threat Sharing» (MISP-NBU), якою активно користуються банки, було розіслано близько 300 повідомлень про кіберінциденти та індикатори кіберзагроз [6].

НБУ ефективно протистояв значному збільшенню випадків кібершахрайства та кіберзлочинності, які переважно виникали в контексті програм надання державної та міжнародної фінансової допомоги громадянам України. Використовуючи фішингові ресурси та обман громадян, злочинці намагалися отримати несанкціонований доступ до їх особистих даних, інформації про платіжні засоби та доступні кошти на їхніх рахунках.

Через постійний моніторинг кіберпростору в 2022 році було заблоковано приблизно 4500 фішингових сайтів, які стилізовано імітували мобільні застосунки «Дія» та «Допомога», портали Кабінету Міністрів України. Для розповсюдження фішингових повідомлень злочинці також інтенсивно користу-

валися соціальними мережами та месенджерами, їхніми каналами, ботами та групами.

Розміри кіберзагроз такого роду викликали необхідність розробки та впровадження системи фільтрації (блокування) шкідливих доменів на рівні національних постачальників телекомунікаційних послуг в Україні. Ця система нині функціонує як загальнодержавна і входить до складу Національного сервісу доменних імен (DNS).

У 2022 році Національний банк України продовжував інтенсивну взаємодію з європейськими та американськими організаціями, які активно займаються забезпеченням кібербезпеки. Це сприяло:

- Отриманню допомоги в організації кібербезпеки та кіберзахисту банківського й фінансового секторів України під час воєнного конфлікту.

- Вдосконаленню роботи Центру кіберзахисту та CSIRT-NBU в умовах постійного зростання якісної та кількісної складності кіберзагроз.

- Адаптації та удосконаленню інструментів реагування та протидії на кіберінциденти.

НБУ встановив вимоги щодо функціонування системи кіберзахисту в банківській системі України відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки

України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII та Стратегії кібербезпеки України, яку затвердив Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. Це включає: визначення основних принципів функціонування в банківському секторі системи кіберзахисту; встановлення принципів обміну інформацією між Центром кіберзахисту та банками; формулювання вимог щодо заходів забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури в банківській системі; регулювання вимог проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки в банківському секторі [6].

Для боротьби з картковим шахрайством НБУ розробив та розіслав рекомендації банківським установам та іншим учасникам платіжного ринку, спрямовані на зменшення ризику шахрайських операцій. Ці рекомендації висвітлюють питання організації роботи в системах дистанційного обслуговування, забезпечення безпеки мобільних застосунків і пояснюють вимоги відповідних законодавчих та нормативно-правових документів.

НБУ також врегулював питання використання хмарних послуг банками України. Протягом періоду воєнного стану та протягом двох років після його скасування банкам надано право проводити оброблення та зберігання особистих даних, а також інформації, що містить банківську таємницю, за допомогою хмарних сервісів, що надаються з використанням обладнання, роз-

ташованого на території Європейського Союзу, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки або Канади. Це розширює можливості забезпечення стабільного функціонування банківської системи України під час воєнного стану. Відповідні положення містяться у постанові Правління Національного банку від 8 березня 2022 року № 42 «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» [6].

Висновки. Більшість випадків банківського шахрайства в Україні відзначалися використанням методів соціальної інженерії. Це може бути пояснено тим, що зловмисники отримують доступ до даних банківської картки та ідентифікаційних даних клієнта. Популярність соціальної інженерії також пояснюється тим, що цей спосіб шахрайства є досить простим у виконанні. Незважаючи на те, що працівники банку рекомендують клієнтам утримуватися від надання інформації про свою банківську картку по телефону, шахраї мають різні способи впливу на потенційну жертву.

Шахрайство в банківській сфері призводить до негативних наслідків для надійності фінансової системи держави, а саме: сповільнення розповсюдження безготівкових способів розрахунків, збільшення рівня недовіри до банків серед населення, а також до розповсюдження тіньових фінансових операцій. Невідомість у механізмах вчинення банківського шахрайства ускладнює процес виявлення та протидії цьому явищу.

Список використаних джерел:

1. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf>
2. Кожен дев'ятий опитаний українець ставав жертвою шахраїв від початку повномасштабного вторгнення. URL: <https://intent.press/news/medialiteracy/2023/kozhen-devyatij-opitanij-ukrayinec-stavav-zhertvoyu-shahrayiv-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/>
3. Кравченко О.В. Психологічні особливості шахрайства : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 ; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 17 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3811>
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
6. Річний звіт НБУ 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf?v=6
7. Хамига Ю.Я. Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації : дис. ... д-ра філос. : 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 284 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/40499>
8. Чернишов Г.М. До питання про визначення фінансового шахрайства. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_26_61

9. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-ТекПрес, 2010. 624 с.
10. Чорнуцький С.П. Суть і методика виявлення фактів фінансового шахрайства. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 127–131.
11. International Standard on Auditing 240: The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. URL: <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>

References:

1. Vsesvitnie doslidzhennia ekonomichnykh zlochyniv ta shakhraistva 2020 [Global Investigation of Economic Crimes and Fraud 2020]. Available at: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/gecs-ua-2020-ukr.pdf> (in Ukrainian)
2. Kozhen devyatiy opytanyi ukrainets stavav zhertvoiu shakhraiv vid pochatku povnomasshtabnoho vtorhennia [Every ninth surveyed Ukrainian became a victim of fraud since the beginning of the full-scale invasion]. Available at: <https://intent.press/news/medialiteracy/2023/kozhen-devyatij-opitanij-ukrayinec-stavav-zhertvoyu-shahrayiv-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/> (in Ukrainian)
3. Kravchenko O. V. (2005) *Psyhholohichni osoblyvosti shakhraistva* [Psychological aspects of fraud]. *Extended abstract of Candidate's thesis*, Kharkiv: National University of Internal Affairs affairs, 17 p. Available at: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3811> (in Ukrainian)
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 roku № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001, No. 2341-III]. Available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (in Ukrainian)
5. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua> (in Ukrainian)
6. Richnyi zvit NBU 2022 [NBU Annual Report 2022]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf?v=6 (in Ukrainian)
7. Khamyh, Yu. Ya. (2020) *Finansove shakhraistvo: kryterii identyfikatsii ta napriamy minimizatsii* [Financial fraud: criteria for identification and directions for minimization]. *Doctor's thesis*, Ternopil: ZUNU, 284 p. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/40499> (in Ukrainian)
8. Chernyshov H. M. (2014) *Do pytannia pro vyznachennia finansovoho shakhraistva* [On the issue of defining financial fraud]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_26_61 (in Ukrainian)
9. Cherniavskiy S. S. (2010) *Finansove shakhraistvo: metodolohichni zasady rozsliduvannia: monohrafiia* [Financial fraud: methodological foundations of investigation: monograph]. Kyiv: Khai-TekPres, 624 p. (in Ukrainian)
10. Chornutskiy S. P. (2011) *Sut i metodyka vyjavlennia faktiv finansovoho shakhraistva* [Essence and methodology of detecting financial fraud]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the State*, no. 7, pp. 127–131. (in Ukrainian)
11. International Standard on Auditing 240: The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. Available at: <http://surl.li/gnlal>

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024